

Олена Шевнюк,

канд.пед.наук, доцент

(Національний педагогічний університет ім.М.Драгоманова)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ОСВІТА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Культурологічна освіта майбутнього вчителя, яка інтегрує проблемою антропологічного виміру буття різні сфери гуманітарного і природничого знання, виступає однією з необхідних умов формування цілісності особистісної і професійної структури фахівця, яка дозволяє підняти рівень його функціонування від передачі вузько предметної інформації до персоніфікованого представлення вітчизняного і світового культурного досвіду. Теоретичне розв'язання проблеми культурологічної освіти дає можливість вирішити ряд прикладних питань професійної підготовки педагога, розробити критерії культурологічної освіченості студентів, засоби педагогічної підтримки процесів їх культурної ідентифікації, методи генералізації культурологічного знання на сферу педагогічної діяльності тощо.

Культурологічна освіта як фактор становлення особистісних і професійних якостей вчителя досліджувалась у таких аспектах: культура як предмет культурологічної освіти (Ю.Л.Афанасьєв, Є.К.Бистрицький, Б.С.Єрасов, М.С.Каган, С.А.Кримський, Е.С.Маркарян, В.М.Межуєв, Е.О.Орлова, Ю.В.Павленко, М.В.Попович, В.М.Розін, А.Я.Флієр), культурологічна підготовка студентів вищої педагогічної школи (Г.П.Васянович, Г.С.Дегтярьова, Л.І.Зеліско, Л.Г.Настенко., Л.А.Руденко, О.П.Щолокова), фахово спрямовані моделі культурологічної підготовки професіонала (Л.А.Кондрацька, В.С.Маслов, Т.І.Рейзенкінд), методичне забезпечення окремих компонентів культурологічної освіти студента (Г.М.Падалка, О.П.Рудницька, Г.Г.Філіпчук, Г.С.Тарасенко).

Аналіз методологічної та методичної літератури з досліджуваної теми, а також практичного досвіду викладання культурологічних курсів у вищих закладах освіти дозволяє зробити висновок, що у численних і вагомих за

теоретичними і прикладними результатами надбаннях педагогічної науки залишається поза увагою проблема комплексного дослідження теорії та практики культурологічної освіти як процесу і результату педагогічно організованого залучення майбутнього вчителя до загальнокультурного досвіду людства, яке створює передумови для формування його педагогічної та особистісної культури, яка визначатиме характер його подальшої професійної діяльності. Останнє зумовлює доцільність теоретичного обґрунтування якісно нових підходів до змісту і організаційно-методичного забезпечення культурологічної освіти у вищій педагогічній школі, що вимагає постановки і вирішення таких *завдань*:

- обґрунтування методологічних засад культурологічної освіти майбутнього вчителя;
- здійснення аналізу культурологічної освіти як феномену педагогічної науки і практики;
- визначення концептуальних основ культурологічної освіти у вищій педагогічній школі.

Стихійне самостійне культурне самовизначення особистості як родової та як індивідуальної істоти відбувається у повсякчасному перебігу життєдіяльності людини, оскільки кожна культура несе у собі необхідні культурні зразки і цінності, обумовлені нормами конкретної історико-соціальної традиції, з якими і пов'язана можливість реалізації сутнісного творчого начала у людині. У тому випадку, коли культурні смисли знаходять своє втілення у свідомо поставленій меті культурологічної освіти особистості, остання набуває якості цілеспрямованого процесу. Можливість цілеспрямованого конструювання, свідомого регулювання культурологічної освіти особистості лежить в основі *педагогічної інтерпретації цього феномену*, зумовлює його розгляд у контексті педагогічної науки і практики.

Прогностична характеристика вчителя як суб'єкта культури, який персоніфікує цілісний культурний досвід людства, вимагає представлення у

культурологічній освіті студента вищої педагогічної школи *універсального знання як входження в інтегральне поле культури*. Курс “Української та зарубіжної культури” об’єднав до того розмежовані за сциентистською традицією мистецтвознавство, літературознавство, релігієзнавство, етику, естетику, всесвітню історію проблемою духовного життя людини і суспільства у різних національних та історичних картинах світу, дозволив цілісно осмислити розвиток і взаємодію духовних практик людства у соціально-історичному контексті. Об’єктивована вищезазначеним курсом культурологічна освіта майбутнього вчителя спирається на раціональне пізнання й інтуїтивне образне проникнення у синтетичне знання різних культурних традицій, що уможливорює формування цілісного уявлення студента про культурний континуум і місце у ньому людини, відтворення органічного образу світу у його динамічному розвитку.

Культурологічна освіта майбутнього вчителя осмислює культурну історію людства як історію ціннісних значущих норм буття людської спільноти, образів її життя, смислів і структури картин світу, принципів поведінки людей на відміну від традиційної історії культури або історії мистецтва як історії унікальних творінь культурного генію. У цьому сенсі культурологічна освіта не підміняє собою звичну естетичну освіту майбутнього вчителя, яка спрямована на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей.

Поняття культурологічної освіти можна вважати набагато ширшим, по-перше, через активізацію у її процесі не лише чуттєвого сприйняття світу, а відтворення культурної діалектики самого процесу пізнання світу, тобто логосу. У відповідності із етимологією слова “логос” як внутрішньої закономірності, впорядкованості, закону і форми мислення сформувалося і саме поняття культурології як культурної динаміки способів пізнання світу і людини.

По-друге, світоглядний характер культурологічної освіти студента визначає необхідність у її складі не тільки духовних форм людської діяльності, таких як мистецтво, філософія тощо, а також природничих знань, технологій предметного середовища, соціально-економічних інститутів суспільства, що розглядаються із загальнокультурної точки зору. Це означає представлення природничого знання не на рівні його сучасних діючих моделей, а через історичну діалектику процесу руху наукової думки, не тільки через адекватність технологій описаним природним процесам, а через наповнення світоглядними смислами сухих математичних формул, фізичних і хіміко-біологічних моделей, космогонічних побудов. У поле зору культурології потрапляє також “низька” культура, її буденні, субкультурні, маргінальні надбання, що розкривають повсякчасні потреби людини, антропологічні смисли масових проявів.

Культурологічний дискурс передбачає компаративність як встановлення смислоутворюючого зв'язку культурних фактів. Саме це забезпечує формування через комплексність знання цілісного світогляду майбутнього вчителя, цілісності його мислення, різнонаправленості його досвіду і, як результат, становлення його особистісної цілісності як людини і як фахівця, здатного виходити за межі адаптованої моделі професійної поведінки.

Професійно-педагогічна спрямованість культурологічної освіти майбутнього вчителя полягає у тому, що вона вводить студента у основні категорії і принципи загальної теорії культури, у проблеми її морфології та динаміки, у її механізми і соціальне функціонування, у діяльність культурних інститутів, у складну систему соціокультурних норм і цінностей буття людства, у сутність взаємодій культурних картин світу, у питання ідентифікації особистості у культурі, тобто у систему вузькоспеціального культурологічного знання і відповідних практик. Педагогічне спрямування культурологічної освіти майбутнього вчителя — в проекції загальнокультурного знання на площину професійного через опанування основними критеріями педагогічної

діяльності як культурної, оволодіння її культурними функціями, історією становлення основних парадигм педагогічної культури як способів адресувати людині предметне багатство культурних цінностей, усвідомлення культурного статусу вчителя у суспільстві, соціокультурних і етичних норм професіоналізму, професійних традицій, ритуалів, смислів, особливостей професійної комунікації як культурного діалогу.

Методологічним фактором педагогічного забезпечення зазначеного процесу виступає орієнтація на цінності як спосіб адресувати особистості предметне багатство культури. Опанування змістами людської культури можливе на шляху формування ціннісних відношень студента до дійсності. Оскільки провідна роль у виборі людиною відповідної системи цінностей як прийнятної для неї відношення до світу належить освітній системі, відповідно, культурологічна освіта майбутнього вчителя повинна ґрунтуватись на освоєнні не фактів культурного процесу, а смислів, що створюються співвіднесенням людини із оточенням у межах тієї чи іншої національної та історичної системи культурних координат.

Орієнтація на культурні цінності й смисли визначає специфіку, власне, культурологічного підходу до пізнання соціальної та природної дійсності, яка полягає у дослідженні законів породження ціннісно-сміслового змісту соціокультурного життя людини, текстів, у яких цей зміст представлено, комунікаційних засобів, за допомогою яких цей зміст передається від індивіда до індивіда, від покоління до покоління

Це дозволяє нам зробити висновок, що предметом культурологічної освіти майбутнього вчителя повинні розглядатись змісти і смисли, втілені у результатах культурної діяльності людства, що складаються у реальному історичному просторі та часі й відображають неповторний соціально-культурний досвід існування спільноти, опанування яким уможлиблює становлення вчителя у якості суб'єкта культури.

Спілкування майбутніх вчителів з приводу культурних цінностей повинно бути живим процесом варіативної інтерпретації текстів культури, в якому постійно відтворюються і “проживаються” різні моральні колізії та життєві ситуації. У такому контексті культурологічна освіта буде орієнтована на педагогічну підтримку процесів становлення ціннісного відношення студентів до дійсності, на закладення ціннісно-мотивуючого фундаменту культури майбутнього вчителя, спираючись на який, він може продуктивно розв’язувати як смисложиттєві, так і професійні проблеми свого буття, що як раз найменш за все забезпечується традиційною системою освіти.

Становлення системи особистісних цінностей майбутнього вчителя як його відношення до дійсності, професійної діяльності і самого себе уможлиблюється особистісним залученням людини до діяльнісного освоєння світу культури. Оскільки фундаментальні умови розвитку особистості створюються лише в ситуації орієнтації змісту і соціального призначення освіти на людину, то необхідним стає подолання відчуженості, абстрагованості і позаперсональності культурних знань, забезпечення їх вкорінення у соціальному і національно-культурному ґрунті, зв’язаність процесу передачі суспільно значущих цінностей культури з пошуками особистісних життєвих і професійних смислів, активізації духовного життя студента.

Культурологічна освіта студента також стає дієвою за умови її особистісної орієнтації, переміщення акценту з об’єктів, предметів і технологій культурної практики людства на суб’єкта культури, пізнавальні, аксіологічні, мотиваційні, комунікативні, інноваційні аспекти його творчо активної діяльності. Останнє передбачає розкриття перш за все особистісного виміру культурної історії людства, освоєння культурного циклу буття людини. Це є особливо принциповим саме для фахової підготовки майбутнього вчителя, чия професійна діяльність розгортається у сфері міжлюдської взаємодії, що вимагає у всьому виявляти саме антропологічний контекст. Досвід осягнення цінностей

культури завжди індивідуальний, вимагає внутрішнього занурення у простір культурних творів, особистісного акту присвоєння їх смислів.

Центрування культурологічної освіти антропологічною проблематикою є запорукою формування уявлень майбутніх фахівців про себе як про суб'єктів культури. За такого підходу культурологічна освіта не тільки збагачує особистість різноплановою інформацією про загальносвітовий і національний культурний процес, вона створює внутрішні та зовнішні умови для культурної самореалізації та саморозвитку майбутнього вчителя, формування його власної культурної самосвідомості, здійснення національно-культурної самоідентифікації, дозволить виробити власний погляд на події суспільного і професійного життя, прищепити навички власної практики інкультураційної роботи.

У такому розумінні культурологічна освіта майбутнього вчителя стає абсолютно органічною гуманістичній педагогіці з її ідеєю антропоцентризму, самоцінності людини та її соціального здоров'я, визнанням права особистості на вільний розвиток і реалізацію індивідуальних здібностей та відповідає сучасним тенденціям трансформації прагматичної освітньої парадигми у суб'єктну, орієнтовану на творчу активність самоцінної людини як унікального явища.

Необхідно охарактеризувати ту рису культурологічної освіти майбутнього вчителя, яка зумовлена особливостями сучасної історичної ситуації як у глобальному, так і вітчизняному контексті. Новітнє суспільство є планетарною цивілізацією, де різні культури взаємозалежні і взаємопереплетені так, що виживання людини забезпечується збереженням рівноваги культурної багатоманітності на принципах рівності поза силового втручання у інший соціум. Українська людина реально живе, мислить і діє у просторі багатьох культур, обмежувати вплив яких неможливо і недоцільно. Сучасний вчитель повинен бути готовим здійснювати професійну діяльність у полікультурному світі, навіть якщо виховувався у певному культурному середовищі та свідомо

розділяє його нормативи й цінності, повинен бути відкритим не тільки наявним формам різних культурних традицій свого суспільства, також їх минулому і підтримувати право вільного вибору учнем напрямку і змісту свого духовного життя. Ось чому культурологічна освіта майбутнього вчителя має бути полікультурною за своєю суттю, розкривати множинність культурних космосів.

Безперечно, національна культура, за допомогою якої людина освоює цінності свого етносу, розвиває свою національну самосвідомість, здійснює культурну самоідентифікацію, є доміантною у культурологічній освіті майбутнього вчителя. Проте, оскільки, за М.М.Бахтіним, культура лежить на межах, то лише взаємодія, діалог різних культур уможливають глибину розуміння особливостей національної культури.

Українська культура набуває повноти і неповторності лише у співіснуванні з різними традиціями світового культуротворення. Саме буття України на стику культур зумовило її зв'язок із загальносвітовим історико-культурним простором. Тому лише у контексті світових процесів українська культура являє нам своє покликання і гуманістичне значення, що і відображено у концепції курсу “Українська та зарубіжна культура”. Спроби виділити українську культуру в окремий курс (що може бути доцільним для вузьких фахівців-культурологів) або взагалі зняти світовий контекст її вивчення, на наш погляд, є абсолютно неправомірними і порушують єдність загальнолюдського, національного та індивідуального у соціокультурних і освітніх процесах.

Полікультурність культурологічної освіти не дозволяє розглядати культуру як музейний історичний релікт, оскільки проектує минуле на проблеми сучасного, привчає бачити у тому, що вже осіло у традиціях, перспективи майбуття, місце нових можливостей, відкритих вільному пошуку. У такому контексті культура постає не тільки як результат попереднього розвитку, але й як відкрита система, що містить у собі можливості виходу за межі усталеного і впорядкованого буття. Безкінечність розкриття смислів культури зумовлює неперервність самої культурологічної освіти особистості. Її

неможливо “почати і закінчити”, сконцентрувати на якомусь певному етапі особистісного розвитку. Вона представляє одночасно і процес, що перманентно розгортається, і фіксований у кожний момент цього процесу результат становлення особистості як суб’єкта культури.

Сутність і соціальне призначення культурологічної освіти розкриваються через включення педагогічної освіти в контекст класичної університетської, що відображає тенденції зміни філософії педагогічної освіти, повернення їй статусу процесу формування творчої, соціально зрілої та всебічно розвиненої особистості майбутнього вчителя. Педагогічний університет у наш час — вищий навчальний заклад, що поєднує базові риси класичного університету з рядом специфічних особливостей освітнього закладу, покликаного готувати кадри для системи освіти. Він повинен відповідати класичному розумінню університету з його триєдиним завданням — освіта, дослідження і культура — як “всесвіту наук” (К.Ясперс), у якому співіснують усі форми гуманітарного і природного знання, усі види світогляду. Якщо виокремити, ізолювати будь-який компонент, буде втрачений самий дух університетської освіти.

Культурологічна освіта в системі педагогічного університету як раз і покликана підтримати процеси розвинення полікультурної фундаментальної освіченості майбутнього педагога, формування його системного, проблемного мислення, набуття людинознавчого досвіду, складення творчої атмосфери наукового пізнання і духовної життєдіяльності. Ось чому важливість культурологічної освіти в системі університетської підготовки педагогічних кадрів закріплена у статті 5 Закону України “Про освіту”, де визначена пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей перед політичними і класовими інтересами, органічного зв’язку освіти із національною історією, культурою, традицією.

Як бачимо, культурологічна освіта майбутнього вчителя покликана розгорнути органічну цілісність загальних, особливих і одиничних його характеристик як особистості та професіонала.

На рівні загальних характеристик в процесі культурологічної освіти здійснюється становлення власне людського в особистості, її родових рис: студент набуває досвіду суб'єктної активності у культурі, здатності пізнавати і освоювати культурні смисли, відтворювати їх у індивідуальній свідомості учнів, емоційно відноситись до оточуючого культурного простору, здійснювати культурну діяльність і спілкування з приводу культурних цінностей у соціальному середовищі.

На рівні особливих характеристик культурологічна освіта задає соціокультурного спрямування розвиненню родових рис особистості, оскільки наповнює їх неповторним національно-культурним змістом, детермінованим особливостями конкретної етнічної, релігійної, моральної, професійної традиції, з метою забезпечення адекватності майбутнього спеціаліста історично мінливому соціально-культурному замовленню.

На рівні одиничних характеристик культурологічна освіта актуалізує потенціал самовизначення, саморозвитку і самореалізації особистості у просторі культури, стимулює творчу активність і самодіяльність студента, які у площині розгортання фахового досвіду вмотивовуватимуть індивідуально неповторне конструювання педагогічного процесу.

Проведений аналіз педагогічного феномену культурологічної освіти дозволяє конкретизувати в залежності від характеру впливу на загальний, особливий та одиничний рівні особистості студента її багаторівневу мету — становлення майбутнього вчителя у якості суб'єкта культури, активізація процесів його культурної самореалізації та саморозвитку, що забезпечують його інтеграцію у національну і світову культуру, формування готовності студента до здійснення педагогічної підтримки дитини на шляху її індивідуального визначення у світі культурних цінностей.

Реалізація такої багаторівневої мети передбачає виконання цілого комплексу завдань, серед яких слід виокремити:

- формування соціально адекватної особистісної картини світу через оволодіння системою культурологічних знань, що зумовлюють готовність студента до організації педагогічно доцільного процесу трансляції культурного досвіду людства у систему індивідуальних цінностей учнів;
- формування особистісної системи ціннісних орієнтацій, комунікативних навичок і суб'єктної активності майбутнього вчителя через:
 - введення у систему ціннісно-змістовних настанов загальнолюдської та національної культур, критеріїв оцінок і принципів відбору соціально-прийнятних культурних смислів, що визначають складення емоційно-ціннісного відношення особистості до культурних явищ і професійної діяльності;
 - опанування основними принципами і формами комунікативного досвіду різних сфер культури людства як засобу трансляції соціально значущих культурних смислів, що зумовлюють конструювання педагогічного процесу на основі гуманістичної суб'єкт-суб'єктної взаємодії;
 - засвоєння суб'єктної природи культурних процесів у антропологічному їх аспекті як інструменту національно-культурної самоідентифікації особистості, вільного вибору культуровідповідних стратегій професійно-педагогічної діяльності по перетворенню об'єктивного соціально-культурного досвіду у форму суб'єктності;
- формування досвіду культуротворчої діяльності вчителя, його просвітницької, дослідницької та художньої активності, спрямованих на визначення соціально-функціональної ролі майбутнього фахівця та способів його входження у соціальну практику, здійснення культурно детермінованих шляхів вирішення особистісних і професійних проблем.

Представлена концепція культурологічної освіти дозволяє говорити про її спрямування на формування принципово гуманістичної позиції майбутнього вчителя, його готовності до вироблення в учнів відповідних уявлень і навичок соціальної адекватності у динамічному сучасному світі, принципово

толерантного ставлення до полікультурних традицій різних народів світу, поваги до загальнолюдських норм суспільного життя, пієтету перед національно-культурними цінностями.

І нарешті, важливо підкреслити, що культурологічна освіта, яка покликана допомогти студентові освоїти універсальний світ культурних цінностей, відновлює культуру у правах природної і єдиної основи освіти, забезпечує введення в освіту культурного контексту, тобто виступає одним з потужних факторів реформування сучасного освітнього процесу на засадах гуманізації та суб'єктної його парадигми.

Висновки. 1.Методологічною основою культурологічної освіти майбутнього вчителя виступає суб'єктний підхід до функціональних позицій вчителя у культурі як фактор формування готовності майбутнього фахівця до активного культурного саморозвитку, що забезпечує його продуктивну орієнтацію на відтворення культури у цілому в процесі цілеспрямованої педагогічної організації навчально-виховного процесу.

2.Сутність педагогічного феномену культурологічної освіти майбутнього вчителя як процесу і результату оволодіння студентами універсальними основами загальнолюдської культури в системі навчальної і позанавчальної роботи полягає в усвідомленні майбутнім фахівцем культурної природи освітніх процесів, забезпеченні його готовності виконувати соціокультурні функції професії вчителя, становленні усіх складових його педагогічної культури.

3.Концептуальна основа культурологічної освіти як компонента професійної підготовки майбутнього вчителя ґрунтується на засадах інтегральності, аксіологічності, антропологічності, полікультурності, що дозволяє забезпечити її адекватність меті, завданням і принципам професійної діяльності вчителя.